

Csapó Benő

Neveléstudomány az ezredvég Magyarországn

Magyarországon nagyjából tíz évvel ezelőtt kezdődtek el a közoktatásban a társadalmi-politikai fordulatot követő változások, és talán ezek azok az évek, amikor az új rendszer fő kereteinek kialakítása lezárul. Az oktatás történetében az ezredforduló évei más, valószínűleg ugyancsak fordulatot jelentő változásokat is hoznak. Most válnak a mindennapi életünkben is meghatározóvá az információs-kommunikációs technológia eredményei, és ezek a fejlemények alapvetően megváltoztatják a tudás értékét, a tanulás szerepét, valamint az oktatás feladatait és lehetőségeit. Sok szempontból időszerű tehát, hogy a számvetést mi is elvégezzünk, áttekintsük, hol tart az ezredfordulón az oktatás és nevelés kutatása, a tágabb értelemben vett neveléstudomány.

Az ezredfordulóval egybeesik egy másik kerek évforduló is. Bármennyire is hihetetlen, de igaz, egyetemünk professzora, Nagy József néhány nap múlva, egészen pontosan november 22-én 70 éves lesz. Ezt az alkalmat szeretnénk felhasználni arra, hogy a szakmai közösség nevében Professzor Urat születésnapján köszöntsük.

Az európai tudományos közélet évszázadokra visszanyúló hagyománya, hogy egy-egy diszciplína kiemelkedő képviselőjét tanítványai, kollégái, tudóstársai kerek születésnapján egy könyvvel köszöntik. Nagy József tiszteletére mi is összeállítottunk egy ilyen kötetet. A pedagógiai kutatás harminckét képviselője, elsősorban Nagy József tanítványai, kollégái, közeli és távoli munkatársai, írtak egy-egy fejezetet ebbe a könyvbe.

A kötet szerzői a fejezetek megírásán túl azt is vállalták – ami ugyancsak nem lebecsülendő teljesítmény –, hogy a munkát titokban tartják. A titkot egészen eddig a percig sikerült megőrizni, így itt, most e könyv bekötött kéziratát Professzor Úrnak meglepetésként nyújthatjuk át.

Az ilyen jellegű könyveket megnevező eredeti német kifejezés, a Festschrift kezdetben a köszöntést, az ünnepélyességet hangsúlyozta. Később azonban, különösen az angolszász országokban e tisztelgést kifejező kötetek egyre inkább szaktudományos formát öltöttek, alkalmat kínáltak az áttekintésre, szintézisre. Ez a kötet szintén tudományos esszéket, szakmai tanulmányokat tartalmaz. A harminckét fejezet együttesen a nevelés és oktatás problémáinak széles köréről nyújt áttekintést. A könyv a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában jelenik meg.

A kötet szerzőinek és e mostani konferencia előadóinak névsora között van átfedés, a tizenöt előadó közül tíz egyben a könyv szerzője is. Az előadók névsorából egyben az is kiderül, hogy mi, szegediek a konferencia sikeréhez elsősorban annak megszervezésével szeretnénk hozzájárulni. Írásaink a kötetben megtalálhatóak, a következő előadásokat pedig főleg meghívott vendégeink tartják.

*

A program összeállításakor nem terveztük, hogy záróbeszédet fogok mondani, vagy bármiféle értelemben összegezném mindazt, ami itt elhangzott. Az elmúlt másfél nap so-

rán azonban annyi érdekes tapasztalattal gazdagodtam, hogy végül is örömmel hagytam magam rábeszélni arra, hogy véleményemet megosszam önökkel, és összegezzem, hogyan látom a nevelés és a tudomány kapcsolatát, a neveléstudomány magyarországi helyzetét.

Szeretném egy személyes megjegyzéssel kezdeni – mint ahogy nem is vállalkozom másra, mint hogy néhány további személyes észrevétellel folytassam. Amikor évekkel ezelőtt a tanszékünk levélpapírját megterveztem, a fejlécre azt írtam: Pedagógiai Tanszék. Tettem ezt annak ellenére, hogy az egyetem hivatalos dokumentumai szerint nevünk Neveléstudományi Tanszék. Ugyanígy Pedagógiai Tanszék szerepel a névjegykártyámon is, és ha megkérdezik a foglalkozásomat, akkor pedagógiai kutatóként szoktam magam meghatározni. Mindezt pedig azért teszem, mert úgy gondolom, a tudomány komoly dolog, nekünk pedig, akik ezt a szakmát képviseljük, talán illő szerénynek lennünk. Mindamellett nem hiszem, hogy ez valami identitásprobléma lenne, inkább abból fakad, ahogy a neveléstudomány tudománynyá válásának folyamatát látom.

Úgy gondolom, az nem egyszeri elhatározás vagy definíció kérdése, hogy egy diszciplína mikortól érdemli meg a tudomány nevet. E tekintetben szívesen hivatkozom *Solla Price* 'Kis tudomány – nagy tudomány' című könyvére, és inkább azt mondanám, hogy a kutatásnak számos attribútummal, infrastrukturális és személyi feltétellel kell rendelkeznie ahhoz, hogy valóban tudományos igényű lehessen.

Melyek is ezek? Mindenekelőtt ki kell alakulniuk a tudományos módszereknek; azoknak a kutatási eljárásoknak, amelyek megfelelnek az adott szakterület sajátosságainak, de egyben az egyetemes tudományosság normáinak is. *Csikszentmihályi Mihály* kreativitásmodelljére gondolva azt mondanám, hogy egy szakterületet (domain) az általánosan elfogadott szimbolikus szabályok és eljárások összessége határoz meg.

Kellenek azután tudományos folyóiratok, amelyek keretet teremtenek az eredmények megjelentetésének, de egyben elvégzik az eredmények elsődleges szűrését, kritikai elemzését is. *Géczi János* előadásában a pedagógiai szaksajtóról beszélt, ami nem azonos a tudományos folyóiratkiadással. Ugyancsak tőle tudom, hogy Magyarországon az elmúlt másfél évszázadban közel 1500 pedagógiai jellegű folyóirat jelent meg. Egyébként ma is megjelenik közel száz. Ezek az újságok, magazinok, folyóiratok a szakmai kommunikáció széles spektrumát átfogják, élénken pezsgő szellemi életet teremtenek, az iskola, az oktatás világának szereplői közötti kommunikáció elsődrendű csatornáit. A tágabb szakmai olvasói kör számára magas intellektuális színvonalon megírt cikkek sokasága sem feledtetheti azonban, hogy a tudományos kommunikáció normái egészen mások. A kutatási eredmények közlése precíz, rigorózus – a kívülállók számára éppen ezért unalmas – fogalmazást, az állítások alapos dokumentálását – például a statisztikai szignifikancia nem kutatók számára teljesen érdektelen megadását – igényli. A tudományos folyóiratkiadásnak, a kutatási eredmények publikálásának ma már elég pontosan körülhatárolt normái vannak és neveléstudományról akkor beszélhetünk, ha megfelelő számban és arányban jelennek meg az e normáknak megfelelő cikkek.

A tudományos kutatás elengedhetetlen feltétele a megfelelő finanszírozás. A nyugati világban ennek alapvetően két formája alakult ki, egyrészt a kutatóintézetek hálózata, másrészt a versenyszerű, projekt-rendszerű, pályázati formában történő forrás-elosztás. Amint az már itt is többször elhangzott, nálunk a pedagógiában ennek a gyökerei a hatos főirányig nyúlnak vissza, amit aztán a „Közoktatási Kutatások” teljesített ki (a program tudományos tanácsa Nagy József elnökletével működött). Ma több ilyen – gyengén csörgedező – pályázati forrása is van a szakmának, összességében azonban ezek alig elegendőek arra, hogy azokból valóban átfogó empirikus kutatásokat lehessen finanszírozni.

Egy diszciplína zavartalan működésének feltétele a tudományos utánpótlás, a kutatók rendszerszerű képzése. Magyarországon 1993 óta folyik – többek között neveléstudo-

mányból is – a PhD, azaz a nemzetközi normáknak megfelelő szintű doktori képzés. Az már rajtunk múlik, milyen lesz ezeknek a fokozatoknak a nemzetközi elismertsége.

Szükség van továbbá tudományos konferenciákra. Talán nem véletlen az, hogy a legtöbb nagy nemzetközi tudományos szervezet szinte egyetlen létezési módja az évente vagy kétevente megrendezett konferencia. Ezek a konferenciák teremtenek keretet az eredmények első közreadására, kritikai megvitatására. Bármennyire is törekszünk a tárgyszerűsége, és hiszünk a tudományos tudás objektív jellegében, a tudományt személyek művelik, és az egész folyamat nem működik a személyes találkozások inspiráló hatása nélkül. A konferencia teremt lehetőséget arra, hogy az előadónak azonnal kérdéseket tegyünk fel, hogy egyetértésünket vagy ellenvetésünket megfogalmazzuk. Sokan tartják úgy, hogy a konferencia legértékesebb része a szünet, amikor egy kávéra félre lehet vonulni egy hasonló problémán dolgozó kollégával. Szegről-végről most is egy ilyen konferencián veszünk részt, azonban itt elsősorban mégsem új kutatási eredmények közreadása és megvitatása volt a célunk. Szeretném azonban bejelenteni, hogy az Akadémia Pedagógiai Bizottsága elhatározta tudományos konferenciák évenkénti megrendezését: olyan konferenciákat, ahol az „éves tudományos termés” áttekintésére, értékelésére kerülhet sor. Az elsőt nagyjából egy év múlva, 2001. október 25–26-án rendezzük. A konferencia tartalmát egy hét főből álló programbizottság alakítja ki, közülük hatan ezen a mostani találkozónkon is részt vesznek.

Nem működik azonban egyetlen tudomány sem, ha nem alakul ki a szakmán belül egy többé-kevésbé egységes értékrend. Azoknak az írott vagy íratlan szabályoknak az összességére gondolok, amelyeket az adott terület művelői egyaránt elfogadnak. *Falus Iván* előadásához kapcsolódva azt mondhatnám, hogy olyan implicit és explicit, kimondott vagy ki nem mondott feltevésekről van szó, amelyek alapján az adott szakma képviselői nagyjából egyetértenek abban, hogy mi az, ami tudományos eredménynek számít, mi az, ami az adott területen gyenge, közepes, vagy jelentős teljesítmény. Ismét Csíkszentmihályira utalva itt arról a „mezőről” (field) van szó, amely elvégzi az eredmények értékelését és szűrését, kiemeli a kreatív teljesítményt, a megőrzésre méltót, megkülönbözteti a kiválót a közepszerűtől.

Csak így lehetséges, hogy egy-egy szakterületen jelentős alkotások jöjjenek létre. A tudomány ugyanis elképzelhetetlen alkotó egyéniségek, tudós személyiségek nélkül. Ezen a konferencián lényegében azt is ünnepeljük, hogy a pedagógia átlépte ezt a küszöböt.

Tudományos munka nem lehetséges bizonyos autonómia nélkül. Azt értem ezen, hogy a kutatók nem dolgozhatnak csak „megrendelésre”; nem elég, hogy feladatokat kapnak, és azokat megoldják. Kell lennie szabad kutatói kapacitásnak arra is, hogy a szakterület művelői a tudomány belső logikája szerint felmerült problémákon is dolgozhassanak, azaz olyan kérdésekkel is foglalkozzanak, amelyek megválaszolása még nem égetően fontos. Csak így képzelhető el, hogy eléggé távlatos, kreatív elgondolások szülessenek.

A tudománnyá válást tehát, mint említettem, egy folyamatnak tartom. Talán ezért is ragadott meg *Illyés Sándor* előadásának címe, a „Tanuló neveléstudomány”. Ez a folyamat más tudományok esetében is hosszú időt vett igénybe, de a magyarországi neveléstudomány esetében túlságosan is elhúzódott. Nagyjából a 19. század végére tehető a kezdete, amikor az ipari forradalom nyomán a képzett munkaerővel szemben támasztott igények nálunk is lendületet adtak a tömegoktatás kiépülésének, és felmerült az oktatással kapcsolatos jelenségek tudományos vizsgálatának jelentősége. Az azt követő történelmi korszakok azonban nem kedveztek a fejlődésnek, az oktatás átpolitizált, agyonideologizált jellege korlátozta a tudományos kutatás infrastruktúrájának, rendszerének kiépülését is.

Már többször is említettem, hogy a magyarországi fejlődésről beszélnek, így elkerülhetetlen, hogy kitérjek arra, mit is értek ezen. Azt hiszem, abban könnyen egyetértésre jut-

hatunk, hogy a nagyvilágban már létrejött a neveléstudomány. *Báthory Zoltán* utalt arra, hogyan terjedt el, milyen értelemben használatos a pedagógiai kutatás angol megnevezése, az „educational research”. Nos, a neveléstudományok, az „educational sciences” – így, többes számban – emancipációja a nyugati tudományosságban lezárult. Az ilyen értelemben vett pedagógiai kutatás a modern társadalomtudományok egyik legdinamikusabbban fejlődő ága. Ha áttekintjük a nyugati egyetemek száz-százötven oktatót, kutatót foglalkoztató pedagógiai tanszék-csoportjait, intézeteit, „school of education”-ként megnevezett karait, önálló kutatóintézteit, és azt az infrastrukturális hálózatot, amelynek az elemeiről az előzőekben beszéltem, nem kétséges, hogy a nevelés tudománya „nagy tudománnyá” vált.

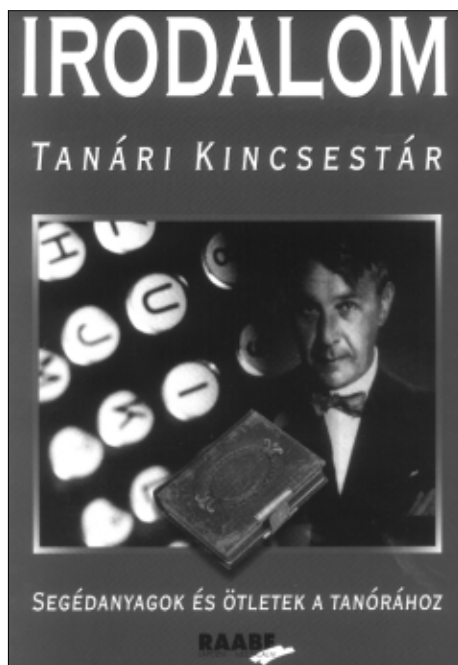
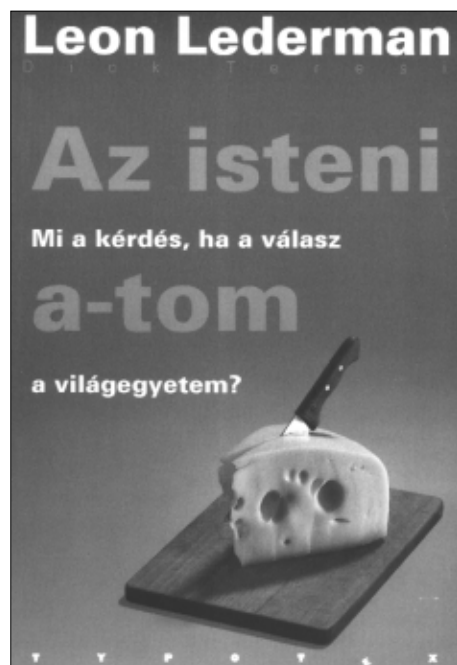
Mivel hiszek a tudomány egyetemességében, nemzetköziségében, azt is mondhatnám: semmi gond, részévé kell válni a nemzetközi folyamatoknak, jelen kell lenni Európában és a világban általában. Lényegében ezt is mondom, és arra biztatom tanítványaimat, mércének az európai normákat tekintsek. A világ mai nyitottsága mellett az talán nem kétséges, hogy lesznek olyan neveléstudósok, akiknek az állandó vagy legalább az ideiglenes lakhelye Magyarországon lesz. A kérdés azonban, hogy kell-e, van-e, lesz-e magyar neveléstudomány, ennek ellenére nem mellékes. Azt hiszem, nem csak nemzeti identitás kérdése, hogy lehet-e pedagógiai kutatásról gondolkodni és beszélni magyar nyelven. Talán nem csak az utazási költségek optimalizálása szempontjából fontos, hogy magyar kutatók ne csak külföldi konferenciákon találkozhassanak egymással azért, hogy eredményeiket megfelelő közegben megvitathassák. Egyáltalán nem mindegy, hogy tehetséges fiatalok elég vonzóan találják-e a pedagógiai kutatást ahhoz, hogy azt „életmódjukként” válasszák. És az sem mindegy, hogy ha sikerül tehetséges kutatókat kiválasztani, „pályára állítani”, kellően vonzóan vagy egyáltalán lehetségesnek tartják-e, hogy működésük színhelyéül ezt az országot válasszák. De talán fontos az is, hogy az új gazdaság „húzó ágazatának”, a „tudásiparnak” lesz-e itthon is kellő színvonalú tudományos kutatási-fejlesztési háttere.

Nos, az elmúlt másfél nap élményei, a kollégákkal folytatott beszélgetések, a konferencia előkészítésére fordított másfél hónap, de még inkább az említett kötet szerkesztésével töltött nagyjából másfél év tapasztalatai alapján azt mondanám, hogy a helyzet nem teljesen reménytelen. Úgy gondolom, van a szakmánknak annyi elkötelezett képviselője, hogy létrejöjjön a „kritikus tömeg”. Az hiszem, sokan vannak közöttünk olyanok, akik úgy látják, érdemes a mércét magasra tenni. Egyre többen értenek egyet azzal, hogy igényesnek, szakmánkon belül kritikusnak kell lenni, ha a pedagógiai kutatást tudományként akarjuk elismertetni, elfogadtatni. Mindez számomra azt jelenti, hogy kialakulóban van az a szakmai értékrend is, amely a magyarországi pedagógiai kutatókat tudományos közösséggé szervezi. Lehet, hogy hamarosan új fejléccet tervezek a levélpapíromnak.

Zárásként szeretnék mindenkinek köszönetet mondani, aki a konferencia sikeréhez hozzájárult. Természetesen elsőként Nagy Józsefnek köszönöm, hogy e konferencia megszervezéséhez – nemcsak a jól időzített születésnappal, hanem életművével is – alkalmat teremtett. Köszönöm az előadóknak az igényes és elmélyült elemzéseket. Nem érzem feladatommak, hogy az előadásokat bármilyen értelemben is értékeljem; azt hiszem, közvetlen visszajelzést nyújtott már a teremben mindvégig érzékelhető feszült figyelem is, továbbá jelezte a kiváltott érdeklődést a szünetekben az előadók köré formálódó gyűrű. Azt azonban nem tudom megállni, hogy ne utaljak az előadások esztétikai minőségére. Ha *Kárpáti Andrea* a kognitív pszichológia modelljeiből kiindulva értelmezte a gyermekrajzok szimbólumvilágát, talán én is megengedhetem magamnak, hogy egy mondat erejéig az ő kutatási területének szimbólumvilágát használjam: szeretném ugyanis megköszönni azt is, hogy szép előadásokat hallhattunk. Köszönöm a Rendezvényház munkatársainak, hogy otthont adtak ennek a konferenciának, és az elmúlt két nap mun-

kájához kellemes környezetet teremtettek. Végül pedig ismét megköszönöm a konferencia minden résztvevőjének, hogy jelenlétével, aktív részvételével ezt az évezredzáró – új évezredbe tekintő szakmai találkozónkat emlékezetes eseménnyé tette.

A *Neveléstudomány az ezredfordulón* című konferencia megnyitóján és zárásán (Szegeden 2000. november 17–18-án) elhangzottak szerkesztett szövege.

Az TYPOTEX Kiadó és a RAABE Tanácsadó és Kiadó KFT könyveiből